

dr hab. Eunika Baron-Polańczyk, prof. UZ

Zielona Góra, 17.06.2019 r.

Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Inżynierii Bezpieczeństwa i Nauk o Pracy
Zakład Profesjologii

ul. prof. Szafrana 4, 65-516 Zielona Góra
e.baron@iibnp.uz.zgora.pl

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Pauliny Barańskiej

nt. „Partycypowanie nastolatka w sieci a jego wirtualna tożsamość,
relacje rodzinne i rówieśnicze”

napisanej pod kierunkiem dr hab. Sławomira Kozeja, prof. UJK

na zlecenie Wydziału Pedagogicznego i Artystycznego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Recenzja rozprawy doktorskiej została sporządzona z uwzględnieniem wymogów stawianych pracom doktorskim, określonych w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r. poz. 882 i 1311 z późniejszymi zmianami), a także zgodnie z wymogami Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 roku, w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2016 r., poz. 1586 z późniejszymi zmianami).

Uwagi wstępne

Dysertacja doktorska Pani mgr Pauliny Barańskiej porusza interesujące, aktualne i trudne pytania badawcze w obszarze edukacji medialnej. Jest ważna w aspekcie różnorodnych oznak trudności w sferze świadomego, twórczego i odpowiedzialnego korzystania z metod i narzędzi ICT (*Information and Communication Technologies*) oraz wciąż niewystarczającego rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Aktualność poruszanej w opracowaniu tematyki wiąże się m.in. z powszechnym (ze względu na stale malejące koszty nowej technologii – egalitarnym) wykorzystywaniem nowoczesnych narzędzi cyfrowych, w tym głównie urządzeń mobilnych. Prymat wszechogarniającej ICT powoduje, że staje się ona zjawiskiem kulturowym

oraz czynnikiem sprawczym przemian cywilizacyjnych¹, ale także naturalnym środowiskiem procesu kształcenia i wychowania – w tak szybko zmieniającym się świecie „płynnej nowoczesności”². Wyłaniające się cechy współczesnej kultury w świecie ICT (cyberkultury), należy postrzegać dwojako: 1) jako zagrożenie – promowanie negatywnych wzorów myślenia i zachowań, bądź 2) jako korzyść – możliwość nieograniczonego dotarcia do zjawisk (dóbr) kultury i sposobność dokonywania wyborów (czego przykładem może być chociażby idea edukacji dla kultury darów i partnerstwa). Stąd też, w kontekście poznawana w świecie nowych mediów (uczenia się postrzeganego dziś jako proces całościowy, czy uczenia się interkonektywnego), rodzą się pytania: czy to nowa jakość i szansa, czy też nowa trudność i zagrożenie?³

Aktualność i ważność poruszanych w pracy zagadnień wiąże się także z programowym zadaniem współczesnej szkoły, na wszystkich etapach edukacyjnych, wskazującym na przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym⁴ – społeczeństwie „twórców wiedzy”, gdzie wiedza staje się procesem, a uczenie się integralną częścią wytwarzania, nową formą aktywności. Podejmowane działania, w niemalże wszystkich formach aktywności, wspierają technologie informacyjne, traktowane jako technologie kluczowe cywilizacji współczesnej. Uczeń musi zatem – w myśl wymogów społeczeństwa informacyjnego i kierunków zmian w edukacji – nauczyć się wykorzystywać informacje, traktować je jako owoc (wynik) poznania, ale również narzędzie (środek) w procesach oraz tworzywo dla tworzenia nowych wyników⁵. Powinien być świadomy, że drogę rozwoju wytycza globalny kulturowy imperatyw uczestnictwa w procesie konstruowania i negocjowania symboli, wartości, znaczeń, w którym głównym partnerem człowieka staje się

---

¹ B. Siemieniecki, *Pedagogika kognitywistyczna. Studium teoretyczne*, „Impuls”, Kraków 2013; W. Furmanek, *Jutro edukacji technicznej*, Wyd. UR, Rzeszów 2007, s. 87, 109; W. Furmanek, *Technika czynnikiem sprawczym przemian cywilizacyjnych*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2017, nr 2, s. 65-81.

² Z. Bauman, *Kultura w płynnej nowoczesności*, Wyd. Agora, Warszawa 2011.

³ Zob.: J. Miąso, *Poznanie z nowymi mediami – nowa jakość czy nowa trudność? Fragmentaryzacja czy integracja? Potrzeba nowej konwergencji edukacji*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2017, nr 3, s. 207; M. Tanaś, *Primum non nocere a internetowa przestrzeń wolności i aktywności nastolatków* [w:] M. Tanaś (red.), *Nastolatki wobec Internetu*, Wyd. NASK, Warszawa 2017, s. 44; J. Pyżalski, A. Zdrodowska, *Nota metodologiczna* [w:] J. Pyżalski, A. Zdrodowska, Ł. Tomczyk, K. Abramczuk, *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*, UAM, Poznań 2019, s. 7-11.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 356).

⁵ W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*, Wyd. UR, Rzeszów 2013, s. 176, 177, 297.

technika, maszyna, narzędzie⁶.

Z takimi żywotnymi problemami musi się zmierzyć nowa szkoła, aby dostosować swoją ofertę dydaktyczną do zarysowanych wymagań współczesności – potrzeb i oczekiwań terazniejszych uczniów, nauczycieli i rodziców. Takie też ogólne założenie uwidacznia się w recenzowanej pracy w prowadzonych analizach (teoretycznych i empirycznych) funkcjonowania nastolatków w cyfrowej rzeczywistości – rozważaniach zwracających uwagę na wirtualną tożsamość młodzieży oraz budowane przez nich relacje rodzinne i rówieśnicze.

Podjęte w pracy doktorskiej zagadnienia są istotne w świetle podstawowej misji nauk pedagogicznych i założenia, że fundamentalnym zadaniem każdego systemu edukacji jest wspomaganie uczniów (tu nastolatków) w rozwoju i przygotowanie ich do życia we współczesnym dla nich świecie. Edukacja (a edukacja medialna, z racji programowych celów i treści, w szczególności), podobnie jak każdy obszar działalności człowieka w społeczeństwie, powinna uwzględniać uwarunkowania, w których się odbywa, w tym również techniczne warunki życia. Ekspansja wytworów techniki, nowych technologii wywiera ogromny wpływ na życie każdego człowieka i całych społeczeństw⁷ oraz odnajduje swoje odbicie w ewoluujących ideach i tworzących się teoriach o formowaniu wiedzy w środowisku cyfrowym⁸. Powinno to znaleźć odzwierciedlenie w procesie dydaktyczno-wychowawczym na każdym edukacyjnym etapie, by właściwie przygotować pokolenia świadomych odbiorców i użytkowników nowoczesnej technologii, obywateli nowego społeczeństwa (określanego różnymi terminami, w tym: informacyjnego, cyfrowego, sieciowego, wiedzy, ryzyka).

Decyzję Pani mgr Pauliny Barańskiej – dotyczącą wyboru tematu rozprawy doktorskiej oraz eksploracji problemu relacji młodego pokolenia z samym sobą w sieci (wirtualnej tożsamości), z rodziną i grupą rówieśniczą (wytyczoną podstawowym celem; s. 5, 180) – należy uznać za ważny krok w przestrzeni badań pedagogicznych, zwłaszcza pedagogiki medialnej i społecznej oraz dla praktyki w zakresie edukacji szkolnej i rodzinnej.

Trafnie wybrany temat wymagał od Doktorantki wnikliwych i systematycznie prowadzonych analiz istniejącego stanu edukacji medialnej, sposobów i zakresu

---

⁶ Zob.: L. Feng, J.-L. Ha, *Effects of Teachers' Information Literacy on Lifelong Learning and School Effectiveness*, „Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education” 2016, Vol. 12(6), s. 1653-1663; R. Gabriel, H.-P. Röhrs, *Social Media. Potenziale, Trends, Chancen und Risiken*, Wyd. Springer, Berlin 2017; E. Baron-Polańczyk, *Chmura czy silos? Nauczyciele wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra 2011; E. Baron-Polańczyk, *My i Oni. Uczniowie wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra 2018.

⁷ Zob.: E. Baron-Polańczyk, *Teachers' training for instruction in technical and computer classes*, „Media4u Magazine” 2011, R. 8, no X1, s. 62-64; E. Baron-Polańczyk, *Planning the Effects of Instruction at Postgraduate Technology and it Teachers' Training Studies*, „Media4u Magazine” 2012, R. 9, no X1, s. 66-70.

⁸ E. Baron-Polańczyk, *ICT – a valuable cognitive tool. Introduction* [in:] E. Baron-Polańczyk (ed.), *ICT in Educational Design. Processes, Materials, Resources*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra 2014, Vol. 5, s. 7-9.

partycypowania młodego pokolenia w świecie cyfrowych mediów oraz przemian kompetencji komunikacyjno-medialnych wynikających z rozwoju społeczeństwa informacyjnego i narzędzi ICT. Systematyczności prac wymagają zmiany zachodzące w społeczeństwie, które z kolei wymuszają zmiany w edukacji na skutek czego szkole i rodzinie stawiane były różne, odmienne od współcześnie stosowanych, cele, zadania, metody i formy oraz środki dydaktyczno-wychowawcze. Systematyczność działań była konieczna także ze względu na nieustanny rozwój techniki i technologii, a co za tym idzie ewolucję w poglądach i koncepcjach na temat edukacyjnej użyteczności środków technicznych, narzędzi i metod ICT. Istotną trudność tkwi w wielości występujących w tej dziedzinie, często jakże rozbieżnych, sądów i stanowisk cząstkowych. Skonstruowanie z nich wyraźnie określonej koncepcji (autorskiego modelu) – funkcjonowania nastolatka w sieci w kontekście kreowania wirtualnej tożsamości oraz relacji z rodziną i grupą rówieśniczą – wymagało konstruowania logicznych wywodów, udokumentowanych (bezpośrednio czy pośrednio) wynikami badań środowiskowych oraz popartych wskazaniem teoretycznymi. Trudność wiązała się także z wielowątkowością problemów i ich interdyscyplinarnym charakterem – z pogranicza nauk społecznych (głównie pedagogicznych: pedagogiki medialnej i społecznej) oraz inżynieryjno-technicznych. Cele, zadania oraz modelowanie realizacji nowoczesnej edukacji w szkole, rodzinie i grupie rówieśniczej – w tym z wykorzystaniem nowych mediów – obejmowały analizy płaszczyzny współpracy podmiotów kształcenia i wychowania: uczniów, nauczycieli i rodziców w budowaniu interaktywnego i aktywizującego środowiska nauczania i uczenia się, kształtującego tożsamość wirtualną oraz relacje rodzinne i rówieśnicze. Z kolei poszukiwania teoretycznych uwarunkowań edukacyjnego zagospodarowania technologii informacyjnych wymagały wielowymiarowego i holistycznego spojrzenia na fenomen nowych mediów cywilizacji cyfrowej oraz oczekiwanych (pożądanych) kompetencji społecznych, komunikacyjno-medialnych – analiz w wielu kontekstach: oprócz pedagogicznego – od filozoficznego, socjologicznego, psychologicznego poczynając, poprzez medialny i komunikacyjny, a na informatycznym kończąc.

Autorka, zgodnie ze wskazanym przedmiotem badań (s. 76), poprawnie analizuje kwestię partycypacji nastolatka w sieci oraz jej znaczenie w kształtowaniu jego tożsamości wirtualnej, relacji z rodziną i grupą rówieśniczą w odniesieniu do rozwijającej się technologii informacyjnej oraz wyzwań cywilizacji cyfrowej i społeczeństwa zmediatyzowanego. Zarówno we wstępnych rozważaniach koncepcyjnych, w odniesieniu do literatury przedmiotu oraz różnych dokumentów i raportów edukacyjnych, jak również na wybranych przykładach empirycznych (głównie na gruncie polskim, obejmującym przemiany funkcjonowania

uczniów/nastolatków w sieci; s. 63-74) kładzie szczególny nacisk na charakterystykę młodego pokolenia – użytkowników nowych mediów, których środowiskowe działania warunkowane są rozwojem wytworów techniki, dostarczających nieustannie nowych mediów. Opiera się na jasno określonych podstawach teoretycznych (obejmujących przede wszystkim obszar pedagogiki medialnej i społecznej) oraz poprawnych założeniach metodologicznych projektowania badań społecznych. Powołuje się w zadawalającym stopniu na literaturę przedmiotu i dobrze orientuje się w analizowanej problematyce. Praca porządkuje wiedzę na temat procesów kształcenia i wychowania wspomaganych nowymi mediami, instrumentami technologii informacyjnej oraz ustala (zgodnie ze strategią filozofii pragmatyzmu i metodologicznym schematem sondażu diagnostycznego; s. 75, 83) jakość i zakres tej edukacji. Wskazuje na największe problemy i luki kształcenia i wychowania w tym obszarze. Przedstawienie własnego stanowiska co do dydaktycznej i wychowawczej użyteczności metod i narzędzi ICT (poprzez konkretne wskazania rodzaju i form ich aplikacji; s. 176-176), w mojej opinii, stanowi znaczący walor pracy ze względu na jej praktyczny charakter, jako przykład na polu celowego wychowawczego oddziaływania z wykorzystaniem nowych mediów. Dodatkową wartość naukowo-dydaktyczną stanowi autorska wizja kształtowania kompetencji medialnych, przedstawiona jako wytyczne/wnioski, jak zaznacza sama Autorka (s. 169), „niosące pomoc osobom zagubionym we współczesnym społeczeństwie”. Są to propozycje działań praktycznych, które mają na celu rozwijanie odpowiedniego (szczególnie bezpiecznego) funkcjonowania nastolatków w sieci, rodzinie i grupie rówieśniczej (ujęte i opisane z dwóch, wybranych przez autorkę, perspektyw: „zadań szkoły” i „zadań rodziców i opiekunów; s. 177-179). Z tych względów rozprawa zasługuje na pozytywną opinię.

Konstrukcja i zawartość pracy

Praca doktorska Pani mgr Pauliny Barańskiej, opracowana według klasycznego schematu, liczy 225 stron. Jej struktura (która jest zgodna ze spisem treści umieszczonym na stronach 2-3) obejmuje:

Wstęp (3 s.)

We *Wstępie* Autorka przeprowadza bardzo krótki wywód uzasadniający wybór tematu pracy, osadzając argumentację na tle aktualnego stanu rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, transformacji i przemian kulturowych i społecznych, obejmujących swym zakresem młode pokolenie i rodzinę. W wyniku zarysowanego obszaru podjętych rozważań Doktorantka stwierdza, że „funkcjonowanie nastolatka w sieci skłania do refleksji i podjęcia

odpowiednich działań w ramach edukacji szkolnej i rodzinnej” (s. 5). Odnajdujemy tu również wskazanie wprost na zasadniczy cel i zakres pracy – ustalenie relacji łączących młodych użytkowników sieci z samym sobą, rodziną i grupą rówieśniczą oraz poszerzenie świadomości rodziców i szkoły na temat cyberprzemocy (s. 5). Na koniec *Wstępu* odnajdujemy także krótką prezentację struktury pracy – charakterystykę zawartości poszczególnych części i rozdziałów opracowania (s. 5-6).

Warstwę teoretyczną (razem 68 s.)

Teoretyczno-praktyczne rozważania Pani mgr Paulina Barańska ujęła w dwóch rozdziałach. Charakteryzuje je zwięzłość konstruowania rozważań nad ewolucją społeczeństwa medialnego i pokolenia użytkowników nowych mediów oraz interdyscyplinarne ujęcie zagadnień będących przedmiotem teoretycznych badań.

Rozdział 1. Charakterystyka społeczeństwa medialnego (19 s.)

Autorka, na podstawie szerokiej analizy literatury, prezentuje liczne (podmiotowe i przedmiotowe) uwarunkowania budowania społeczeństwa medialnego przez pryzmat potencjału rozwojowego młodego pokolenia. Rozdział ten składa się z pięciu podrozdziałów. Społeczeństwo medialne opisywane jest z perspektywy: 1) rozkwitu, odradzającej się dziś filozofii, McLuhanizmu (s. 7-8); 2) społeczeństwa zmiany (społeczeństwa: informacyjnego, sieciowego, medialnego) – środowiska życia współczesnej młodzieży (s. 8-17); 3) rozwoju mediów elektronicznych (historii: komputera, internetu, wirtualnej rzeczywistości) (s. 17-21); 4) mediów warunkujących społeczne kształtowanie rzeczywistości (wpływu mediów na rzeczywistość społeczną oraz celów i zadań pedagogiki medialnej) (s. 21-24); 5) znaczenia społecznych kompetencji komunikacyjno-medialnych w funkcjonowaniu człowieka (s. 24-25). Doktorantka podejmuje zatem próbę zdefiniowania społeczeństwa medialnego oraz scharakteryzowania przestrzeni medialnej w kontekście historycznym i współczesnym, a także wyeksponowania podstawowych wyzwań stojących przed kształtującym się społeczeństwem medialnym. Analizowane i opisywane pojęcia/terminy, w sposób trafny i precyzyjny, odwołują się do założeń pedagogiki medialnej.

Rozdział 2. Młodzież jako pokolenie użytkowników nowych mediów (49 s.)

W rozdziale aplikowanie nowych mediów ukazane jest z perspektywy podejmowanej przez młodzież działalności/aktywności w cyfrowym świecie. Rozważania obejmują pięć sfer (opisanych w pięciu podrozdziałach) zwracających kolejno uwagę na: 1) pokolenie generacji Digital Natives (rozwój nastolatka: przemiany fizjologiczne organizmu oraz ich konsekwencje

w sferze emocji i obrazu własnej osoby, zmiany w zakresie czynności poznawczych, rozwój społeczny; cechy charakteryzujące grupę: relacje społeczne, rozwój moralny i emocjonalny) (s. 26-35); 2) tożsamość w erze Internetu (pojęcie tożsamości, tworzenie wirtualnych tożsamości na portalach społecznościowych) (s. 35-44); 3) rodzinę w erze cyfrowego społeczeństwa (strukturalną teorię rodziny S. Minuchina, nowoczesne pojmowanie rodziny) (s. 44-55); 4) znaczenie grupy rówieśniczej w funkcjonowaniu cyfrowego nastolatka (pojęcie i funkcje grupy rówieśniczej, interakcjonizm symboliczny H. Blumera) (s. 55-63); 5) funkcjonowanie nastolatka w sieci w świetle wyników wybranych badań empirycznych (s. 63-74). Autorka skupia się na przeglądzie, analizie i szczegółowym omówieniu, zgodnie z teoretycznymi wskazaniem, takich pojęć jak: nastolatek, wirtualna tożsamość, rodzina i grupa rówieśnicza. Na szczególną uwagę zasługuje podsumowanie tej części, stanowiące przegląd badań środowiskowych, ukazujących obraz współczesnego, egzystującego w cyberprzestrzeni, młodego człowieka.

W części dysertacji poświęconej warstwie teoretycznej Doktoranta musiała nie tylko przeanalizować obszerną literaturę przedmiotu, ale i dokonać jej oceny. Było to niełatwe zadanie, z którego wywiązał się poprawnie. W efekcie uporządkowana została teoria w zakresie funkcjonowania młodzieży w cyberprzestrzeni – ujmowanego przez pryzmat rozwijającego się społeczeństwa medialnego i szans (możliwości) edukacyjnego zagospodarowania nowych mediów.

Warstwę metodologiczną (14 s.)

Metodologiczne założenia badań nad funkcjonowaniem nastolatka w sieci Pani mgr Paulina Barańska przedstawia w trzecim rozdziale pracy. Jego struktura odpowiada przyjętym w pedagogice procedurom badawczym. Autorka powołuje się w nim na prace T. Pilcha, W. Zaczyńskiego, M. Łobockiego, J. Brzezińskiego, J. Sztumskiego oraz J. W. Creswella, E. Babbie. To dobre odniesienia literaturowe do metodologii nauk społecznych i pedagogicznych.

Rozdział 3. Metodologiczne podstawy badań

Doktorantka po określeniu przedmiotu badań („partycypacja nastolatka w sieci oraz jej znaczenie w kształtowaniu jego tożsamości wirtualnej, relacji z rodziną i grupą rówieśniczą”; s. 76) wyznacza dwa cele: 1) teoretyczny („poznanie współczesnego nastolatka w jego najbliższych środowiskach [...]”); 2) praktyczny („określenie działań podejmowanych przez szkołę i rodziców mających na celu zapewnienie nastolatkowi bezpieczeństwa w „globalnej

wiosce”)) (s. 76). Zakres badań usytuowany jest na styku pedagogiki, socjologii, psychologii, informatyki technicznej i telekomunikacji – jest egzemplifikacją rozważań przedstawionych w części teoretycznej. Z problemu głównego („W jaki sposób partycypowanie nastolatka w sieci kształtuje jego wirtualną tożsamość oraz wpływa na relacje rodzinne i rówieśnicze?”) wyprowadzone są trzy problemy szczegółowe (s. 77-78). Są one dekomponowane, zostały wzbogacone pytaniami pomocniczymi. Mają cechy pytań dopełnień, dotyczących zmiennych i badań ilościowych. Od pytań Autorka przechodzi do hipotez (s. 78-79) oraz zmiennych, wartości zmiennych i ich wskaźników (Tabele: 6, 7; s. 81-83). W ramach wybranej filozofii pragmatyzmu (s. 75) oraz schematu/metody badań sondażu diagnostycznego Doktoranta posłużyła się: 1) ankietą (czterema kwestionariuszami badającymi: partycypowanie nastolatka w sieci, wirtualną tożsamość; relacje rodzinne i rówieśnicze); 2) analizą treści (metodą uzupełniającą badania – analizą jakościową nicków, awatarów, treści znajdujących się na forach młodzieżowych oraz profili na Facebook’u) (s. 84-85, 209-225); 3) metodami statystycznymi (testem zależności Chi-kwadrat oraz współczynnikami korelacji rangowej Spearmana i korelacji monotonicznej Kendalla; s. 88). Terenem swoich badań Pani mgr Paulina Barańska uczyniła województwo świętokrzyskie. W badaniach, przeprowadzonych w 2017 roku, wzięło udział 380 uczniów szkół gimnazjalnych w Kielcach, Sukowie, Daleszycach, Łagowie, Kijach (s. 86, 87). Próba badawcza została dobrana losowo (s. 5, 86).

Część dysertacji poświęcona warstwie metodologicznej w zadawalającym stopniu przedstawia przyjętą przez Panią mgr Paulinę Barańską strategię badań środowiskowych, a wyliczone drobne błędy i niespójności nie deprecjonują wartości rozprawy.

Warstwę empiryczną (razem 78 s.)

Prezentacji wyników badań własnych poświęcone są cztery rozdziały (4-7). Zawierają one wnikliwą analizę i interpretację wyników badań dotyczących partycypowania nastolatka w sieci, sposobu kreowania wirtualnej tożsamości, relacji łączących cybernastolatka z jego rodziną oraz relacji nastolatków z rówieśnikami.

Rozdział 4. Partycypowanie nastolatka w sieci (10 s.)

Rozdział 5. Kreowanie wirtualnej tożsamości w sieci (24 s.)

Rozdział 6. Funkcjonowanie nastolatka w rodzinie (21 s.)

Rozdział 7. Relacje badanych w grupie rówieśniczej (23 s.)

Pani mgr Paulina Barańska szczegółowo przygotowała sprawozdanie na temat funkcjonowania nastolatków w sieci w kontekście budowania ich wirtualnej tożsamości, ukazując relacje

rodzinne i rówieśnicze. Przedstawiane wyniki uwzględniają kategorie odpowiadające postawionym problemom (pytaniom) badawczym, przyjętym zmiennym i ich wskaźnikom. Analiza wyników badań ma cechy analiz ilościowych i jakościowych. Autorka umiejętnie odwołuje się do wspomnianego wcześniej zakresu badań i związanych z nim interdyscyplinarnie rozumianych wyjaśnień.

Prezentacja przeprowadzonych badań środowiskowych, w nawiązaniu do przyjętych teoretycznych złożań i postawionych problemów, w spójny i ujednolicony sposób, charakteryzuje wybrane obszary egzystowania młodego pokolenia w cyfrowym świecie. Zawiera sprawozdanie dotyczące kolejno: 1) partycypowania nastolatka w sieci – rozkłady procentowe czasu spędzanego w sieci, inicjacji sieciowej, form aktywności podejmowanej w cyberprzestrzeni, preferencji technologicznych oraz opinii młodych ludzi na temat zalet i wad Internetu (*Rozdział 4*); 2) sposobów i motywów kreowania własnego wizerunku – zależności pomiędzy partycypowaniem nastolatka w sieci a tworzeniem wirtualnej tożsamości (*Rozdział 5*); 3) relacji łączących cybernastolatka z jego rodziną – wpływu mediów na funkcjonowanie rodziny, w tym w zakresie spędzania czasu wolnego (*Rozdział 6*); 4) relacji nastolatków z rówieśnikami oraz sposobu komunikacji młodego człowieka w sieci – zależności pomiędzy byciem użytkownikiem sieci a byciem członkiem grupy rówieśniczej (*Rozdział 7*). Przedstawiane wyniki, w każdym z rozdziałów, mają swoje odpowiednie odniesienia do wyznaczonych zmiennych – analizowanych z perspektywy cech różnicujących badane zjawisko i ustalających zależności między nimi. Podczas prowadzonych rozważań Pani mgr Paulina Barańska umiejętnie przedstawia uzyskane przez siebie wyniki. Posługuje się także metodami statystycznymi, pozwalającymi na ilościowe ujęcie (opis i prezentację) badanych zjawisk oraz uściślenie formułowanych wniosków, które ujmuje w tabelach i wykresach.

Pani mgr Paulina Barańska w części dysertacji poświęconej warstwie empirycznej dobrze rozpoznała i obszernie opisała funkcjonowanie nastolatków w cyfrowym środowisku – ustaliła (zgodnie z postawionym pytaniem; s. 77) w jaki sposób partycypowanie nastolatka w sieci kształtuje jego wirtualną tożsamość oraz wpływa na relacje rodzinne i rówieśnicze. Ta część rozważań niewątpliwie jest ważnym fragmentem recenzowanej rozprawy doktorskiej zasługującym na lekturę. Doktorantka zadała sobie wiele trudu, aby szeroko ukazać wyniki swoich poszukiwań badawczych.

Wnioski i propozycje działań praktycznych rozwijających odpowiednie funkcjonowanie nastolatka w sieci rodzinie i grupie rówieśniczej (13 s.)

W ostatniej części Autorka stara się wyciągnąć wnioski końcowe, reasumując wyniki swoich przemyśleń w omawianym obszarze tematycznym, nawiązując zarówno do teorii, jak i praktyki edukacyjnej. Przedstawia własną (autorską) propozycję działań rozwijających odpowiednie funkcjonowanie nastolatka w sieci, rodzinie i grupie rówieśniczej. Odwołując się do postawionych hipotez, które w większości znalazły potwierdzenie w przeprowadzonych badaniach (s. 167-172), Autorka stwierdza: „Sieć daje możliwość tworzenia nowej wirtualnej tożsamości, wpływa na zmianę relacji rodzinnych oraz zwiększa rolę grupy rówieśniczej, z którą kontakty przeniesione zostały do przestrzeni wirtualnej” (hipoteza główna; s. 169). Zatem, zdaniem Autorki, „niezwykle istotne jest, aby szkoła i rodzina wspomagały funkcjonowanie nastolatka w sieci i rozwijały jego kompetencje medialne” (s. 165).

Pracę zamykają:

Streszczenie (2 s.); Summary (2 s.)

Bibliografia (19 s.) – 398 pozycje bibliograficznych uporządkowanych alfabetycznie,

w tym Wydawnictwa zwarte (224 pozycje); Wydawnictwa ciągłe (55 pozycje);

Raporty (17 pozycje); Netografia (102 pozycje/źródeł internetowych)

Spis wykresów; Spis tabel; Spis rysunków i rycin (5 s.)

Aneks (16 s.)

- 1) Kwestionariusz ankiety dla młodzieży w wieku 14-16 lat badający partycypowanie nastolatka w sieci (s. 209);
- 2) Kwestionariusz ankiety dla młodzieży w wieku 14-16 lat badający tworzenie wirtualnej tożsamości w sieci (s. 214);
- 3) Kwestionariusz ankiety dla młodzieży w wieku 14-16 lat badający relacje nastolatka z rodziną (s. 217);
- 4) Kwestionariusz ankiety dla młodzieży w wieku 14-16 lat badający relacje z grupą rówieśniczą (s. 222).

Można stwierdzić, że konstrukcja pracy – człony struktury treściowej odznaczają się logiką i właściwą czytelnością. Dostrzega się znikome dysproporcje zasadniczych części pracy – z niewielką objętościową przewagą części empirycznej (91 s., licząc z punktem *Wnioski i propozycje działań...*) nad teoretyczną (68 s.) i zauważalnie krótszą częścią metodologiczną (14 s.).

Znacząca w swej liczebności literatura (odwołująca czytelnika do 398 pozycji bibliograficznych) została wykorzystana przez Doktorantkę głównie do konstrukcji warstwy

teoretycznej pracy, w dużo mniejszym (znikomym) stopniu do wsparcia prowadzonych analiz w części empirycznej, w tym do interpretacji wyników własnych badań środowiskowych. Bibliografia zawiera głównie pozycje zwarte oraz artykuły w czasopismach, będące zarówno klasycznymi pozycjami pedagogicznymi, jak i publikacjami opracowanymi przez dydaktyków i metodyków. Odnajdujemy też prace autorów zagranicznych, głównie przekłady/tłumaczenia autorskich prac publikowane przez polskie naukowe oficyny wydawnicze. Duże zróżnicowanie tematyczne wykorzystanych źródeł jest potwierdzeniem szerokich zainteresowań Autorki, wieloaspektowości podjętych problemów oraz interdyscyplinarnej koncepcji pracy.

Pomimo poniższych uwag, wskazujących na pewną niestaranność edytorską i językową, struktura przedłożonej do oceny pracy doktorskiej jest spójna i zbieżna z tradycyjnymi wzorami konstruowania prac na stopień w naukach pedagogicznych.

Analiza zawartości dysertacji – uwagi

W dalszej części recenzji skupiam się głównie na uwagach krytycznych lub polemicznych w stosunku do omawianej pracy. Nie obniżają one zasadniczo pozytywnej oceny rozprawy, a mają raczej na celu jej przemyślenie, ewentualne uzupełnienie i korektę (szczególnie w kontekście opracowania późniejszych publikacji).

Pragnę zwrócić uwagę na następujące elementy:

- Zestawienie bibliograficzne (s. 184-291) obejmuje nie tylko pozycje wskazywane bezpośrednio w pracy – stanowi o wiele szerszy zbiór pozycji literatury przedmiotu niż wykaz dokumentów (książek, artykułów, czasopism, publikacji elektronicznych itp.) cytowanych lub powoływanych przez Autorkę w tekście i przypisach (np. w zbiorze wydawnictw ciągłych, w wylistowanych pracach autorów rozpoczynających się na literę „A” i „B”, na 34 pozycji w treści pracy odnajdujemy tylko 20 odwołań, tj. ok. 58%).
- W tekście odnajdujemy przypisy/odwołania do źródeł, które z kolei nie zostały ujęte w wykazie bibliograficznym. Na przykład: Tashakkori i Teddlie (1998); Morgan (2007); Patton (1990); Cherryholmes (1992), Perakyla (2009) (s. 75, 84). W ostatnim przypadku zapewne chodzi o pracę: Perakyla A. (2009), *Analiza rozmów i tekstów* [w:] N.K. Denzin i Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 2, s. 326-343. Warszawa: PWN.
- W sporządzonym wykazie bibliograficznym i przywoływanych pracach pod redakcją (red.) odnajdujemy niedokładności w przytaczaniu pełnych/wyczerpujących informacji o źródle. Brakuje danych o autorze przytaczanych treści/słów (nazwiska) oraz tytułu rozdziału/artykułu. Na przykład: Bednarek J. (red.), (2014), *Człowiek w obliczu szans*

- cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Warszawa (s. 185); Ferenc T., Olechnicki K. (red.), (2008), *Obrazy w sieci. Socjologia i antropologia ikonosfery Internetu*, Toruń (s. 186); itp.
- Wykaz netograficzny (s. 199-203) oraz odwołania do cyfrowych źródeł w przypisach, dla pełnej identyfikacji i czytelności, w poprawny sposób (zgodny z wytycznymi naukowych wydawnictw), oprócz daty dostępu, powinny zawierać dane dot. tytułu/tematu internetowej strony.
  - Niektóre akapity, prezentujące naukowe poglądy/tezy, nie zawierają odniesień/przypisów do źródeł/pozycji autorskich prac. Na przykład:
    - „[...] W. Skrzydlewski analizując multimedia bierze pod uwagę [...]” (s. 12);
    - „[...] Skutkiem tego mogą być zaburzenia emocjonalne, takie jak: agresja, stany lękowe, czy histeria” (s. 30);
    - „[...] Przestrzeń elektroniczna to priorytet, który prowadzi do dekoncentracji, a w efekcie do zmniejszenia kontaktu i osłabienia więzi z osobami spoza świata mediów” (s. 31);
    - „[...] Powszechne staje się zjawisko cyberprzemocy: nękanie, znieważanie, ośmieszanie, mobbing towarzyski, czy łamanie praw autorskich. Ściąganie z Internetu muzyki i filmów nie jest utożsamiane z piractwem” (s. 31);
    - „Wzrost różnorodnych możliwości form komunikowania się stawia pod znakiem zapytania twierdzenie postawione przez Cooley’a, że tylko kontakt bezpośredni zapewnia budowanie więzi międzyludzkich. Analiza literatury, prowadzonych badań dotyczących komunikacji online obala to stwierdzenie” (s. 60).
  - Zatem obszar ten (wykaz bibliograficzny i odwołania do źródeł) wymaga uporządkowania, ujednolicenia. Dopracowania wymaga szczególnie podawanie odwołań/przypisów, w sposób wyraźnie odróżniający źródło pierwotne od wtórnego, czyli wskazywanie tzw. ‘cytowań [za:]’. Ta dobra praktyka – stosowania przyjętych standardów redakcji technicznej (adiustacji tekstu) – świadczy o dokładności/skrupulatności badacza (autora opracowania) oraz, dla potencjalnych zainteresowanych analizowaną problematyką, stanowi ułatwienie w poszukiwaniu informacji we wskazanych źródłach literaturowych.
  - Inne spostrzeżenia:
    - 1) W odwołaniu: „[...] (Castels, 2003)” (s. 180) – powinno być Castells;
    - 2) Prowadzone analizy/narracje nie zawierają w swej treści odpowiednich odwołań do opisywanych Wykresów/Tabel (wg ich numeracji; np. „[...] co prezentuje Wykres 17”). Takie, zgodne z wymogami formatowania tekstu, odniesienie widnieje np. na s. 164, gdzie możemy przeczytać: „W tabelach 43-45 zostały ukazane [...]”;
    - 3) Brak numeracji i tytułów rysunków/grafik prezentowanych na stronach: 104-107;
    - 4) W przypadku prezentowania wyników tych samych kategorii (tak jak na Wykresie 50 i 51; s. 145 oraz na Wykresie 52 i 53; s. 145) warto przedstawić je na jednej wizualizacji (jednym rysunku). Ułatwi to czytelnikowi ich porównanie, a o takim pożądanym

- efekcie mówi sama Autorka stwierdzając: „Warto porównać częstość kontaktów rówieśniczych mających miejsce poza przestrzenią wirtualną, jak i w sieci” (s. 145);
- 5) Jakość niektórych dołączonych rysunków wymaga dopracowania – w celu zwiększenia ich czytelności, obrazowania ilustrowanych danych. Uwaga dotyczy zwłaszcza: Wykresów 1-6 (s. 68-70, 73-74).
- W części dysertacji poświęconej warstwie teoretycznej pragnę zwrócić uwagę na zaprezentowany model (przywoływany za T. Goban-Klasem; s. 15), który dziś możemy określić jako nieco „archaiczne” sparafrazowanie modelu OSI. To samo dotyczy zastosowań zaczerpniętych z pozycji autorstwa S. Juszczyka z 2000 roku (s. 16). Należy zaznaczyć, że 19 lat w rozwoju technologii – w ‘nowych nowych mediach’(P. Levinson), o których pisze sama Autorka (s. 13-15) – to epoka. Analizy teoretyczne są przeglądem historii mediów, Internetu, VR itd. Wynika to zapewne z problemów z dostępnością aktualnej literatury. Można zatem stwierdzić, że przedstawione wskazania teoretyczne są w części nieadekwatne (czasowo i tematycznie) do przeprowadzonych badań środowiskowych.
  - W kontekście rozwijającego się społeczeństwa medialnego (*mediated society*) i komunikowania zapośredniczonego Autorka mówi o nowych formach kontaktów międzyludzkich powstałych poprzez „komputer” i „internet” (s. 17, 44, 45, 51). Należy wyraźnie zaznaczyć, że dziś zamiast „i” postawianym pomiędzy tymi dwoma mediami, widnieje raczej znak równości (komputer = internet). Dzięki bardzo dynamicznemu rozwojowi technologii mobilnych, obecnie urządzeniem najbardziej powszechnym i zapewniającym uczniom stały dostęp do Internetu jest własny smartfon, tablet lub notebook. Jak słusznie donoszą, przywołane przez Autorkę raporty z badań (s. 63-74), aktualnie ucząca się młodzież wzrastała w sieci internetowej, dojrzewając ‘z telefonem komórkowym w ręku’, który służy przede wszystkim do ‘poruszania się w internecie’. Sama też Doktorantka, na podstawie uzyskanych badań własnych, pisze: „największą popularnością cieszy się telefon komórkowy lub smartfon, który w obecnych czasach ma w sobie praktycznie wszystkie właściwości komputera” (s. 89). Być może błędem stosowanych obecnie i modelowanych dla przyszłości rozwiązań jest koncentrowanie się głównie na pracowniach komputerach i urządzeniach stacjonarnych oraz pomijanie faktu masowego wykorzystywania przez młode pokolenie własnych urządzeń mobilnych (?).
  - Rozważania na temat *kompetencji* komunikacyjno-medialnych (prowadzone w punkcie 1.5. Znaczenie społeczne kompetencji komunikacyjno-medialnych w funkcjonowaniu człowieka; s. 24-25), warto byłoby uzupełnić o definicję/wyjaśnienie tegoż pojęcia.

- W części metodologicznej, na wykresie 7 (s. 88), wiek ankietowanych sumuje się do 92% i jest podany błędnie. Tak jak w przypadku pozostałych wykresów tego typu występuje dopuszczalna niewielka odchyłka od 100% (najczęściej +/- 1%) wynikająca z zaokrążeń. Obliczenia zwizualizowane na wykresie 7 zostały przeprowadzone nieprawidłowo. Autorka stwierdza: „Ostatecznie przeanalizowano 385 ankiet” i dalej pisze: „Największą grupę uczniów stanowili 15-latkowie (140), kolejno 16-latkowie (137) i 14-latkowie – 105”, czyli 382 respondentów podało wiek (?) Zatem powinno być: 14 lat – 27%, 15 – 37% i 16 – 36%.
- Brak jednoznaczności w podawanej liczebności badanej próby. Na s. 86 widnieje informacja, że wynosi ona 380 uczniów, a na s. 88 i 167, że 385.
- Wykresy 7 i 8 (wizualizujące wiek i płeć ankietowanych; s. 88), powinny raczej, zamiast w punkcie 3.7 (Etapy i przebieg badań), być umieszczone i opisywane w punkcie 3.6 (Charakterystyka terenu badań i próby badawczej).
- W prezentacji wyników badań własnych (części empirycznej), opisie rezultatów (ustalonego stanu) badań ankietowych, odczuwa się pewien niedosyt ich szerszej (odważnej) interpretacji. Brakuje odniesień do literatury przedmiotu i porównań z innymi raportami/doniesieniami z badań. Na przykład: na wzór odwołania/źródła na s. 153; „[...] (Grzenia, 2006, s. 97-114)”.
- Autorka w nawiązaniu do ustaleń, co do celu użytkowania Internetu (Wykres 16; s. 93) stwierdza, że „najbardziej zauważalną formą uczestnictwa nastolatka w sieci jest aktywność, która obejmuje głównie komunikację, rozrywkę i edukację”. Dlatego też wybrane aktywności przez ankietowanych, jak pisze Doktorantka, „potem zostały podzielone na trzy główne kategorie: komunikacja, edukacja i rozrywka” (s. 120). Interesujące poznawczo jest w jaki sposób uzyskane rezultaty zostały przyporządkowane (sklasyfikowane) do w/w kategorii, które jakże często przenikają się wzajemnie.
- W kontekście w/w kategorii „edukacji” i ustalonych form aktywności takich jak: „uzyskiwanie **informacji** ze stron internetowych” (Wykres 16; s. 93), czy „pozyskiwanie **wiedzy**” (s. 98), należy zachować ostrożność w stosowaniu wymienionych określeń („informacja” i „wiedza”) ze względu na różnice znaczeniowe/definicyjne tychże pojęć (chyba, że rozważania są prowadzone w myśl konektywistycznej teorii uczenia się⁹).

---

⁹ G. Siemens, *Connectivism. A Learning Theory for the Digital Age*, „International Journal of Instructional Technology & Distance Learning” 2005, t. 2, nr 1, http://www.itdl.org/journal/jan_05/article01.htm [13.02.2019]; G. Siemens, *Konektywizm – Sieci, małe światy, luźne więzi*, EID, http://www.eid.edu.pl/publikacje/konektywizm_-_podstawy,319.html [15.09.2019]. Zob.: E. Baron-Polańczyk, *Uczenie się wspomagane metodami i narzędziami ICT w perspektywie dyskursu konektywistycznego*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2014, nr 5, s. 238-244; E. Baron-Polańczyk, *Uczeń epoki konektywizmu na rynku pracy – jak go zmieni?* „Problemy Profesjologii” 2018, nr 1, s. 75-84.

– W obliczeniach i prezentowanych wynikach badań środowiskowych zauważono następujące niedociągnięcia/błędy:

1) Tabela 17. Podawanie swoich danych w sieci a inicjacja sieciowa (s. 119).

Test chi-kwadrat: (df=5), winno być (df=15);

2) Tabela 40. Kontakt bezpośredni z rówieśnikami a inicjacja sieciowa (s. 162).

Test chi-kwadrat: (df=5), winno być (df=30);

3) Tabela 41. Kontakt online z rówieśnikami a inicjacja sieciowa (s. 163).

Test chi-kwadrat: (df=5), winno być (df=30);

4) Wykres 15. Umiejętności sieciowe nastolatków, w porównaniu z jego opisem: „Ocena niska i bardzo niska to 0,78% przypadków” (s. 92), ujawnia brak spójności. Wskazanie na „i” dot. sumy, czyli 1%+1%, nie daje wartości 0,78%.

Wskazane drobne i łatwe do skorygowania uchybienia, nie umniejszają wysokiej (pozytywnej) oceny pracy. Doktorantkę należy pochwalić zwłaszcza za skrupulatność w zebraniu materiału badawczego i dociekliwość w jego przeanalizowaniu. Praca z pewnością wymagała poświęcenia wielu godzin trudnej pracy intelektualnej nad opracowaniem metodologii badań własnych w oparciu o uznane teorie oraz przygotowaniem adekwatnych narzędzi badawczych.

Reasumując

Recenzowana praca doktorska jest interesująca poznawczo, stawia ważne problemy i próbuje je rozwiązać, a poruszane zagadnienia mają dużą wagę naukowo-dydaktyczną i społeczną. Opracowanie wnosi do teorii i praktyki edukacyjnej, w wybranym polu badań, szereg nowych elementów i rozwiązań. Poza uporządkowaniem podjętej problematyki w obszarze teoretycznym można odnaleźć w niej wnioski i postulaty rozszerzające granice poznania pedagogicznych i społecznych uwarunkowań związanych z egzystowaniem nastolatków w sieci, budowaniem wirtualnej tożsamości oraz relacji rodzinnych i rówieśniczych. Sformowane wnioski wykraczają poza obszar kształcenia ogólnego (tj. etapu edukacyjnego szkoły gimnazjalnej rozpatrywanego w części empirycznej pracy) i przyjmują charakter twierdzeń uogólniających.

Praca, ujmująca w interdyscyplinarny sposób zagadnienia związane z kompetencjami społecznymi i komunikacyjno-medialnymi młodego pokolenia oraz edukacyjnym potencjałem metod i narzędzi ICT, jest logicznie i poprawnie skonstruowana. Jej język jest jasny i prosty, więc opracowanie (po odpowiedniej korekcie technicznej, redakcyjnej) może przyczynić się do zaprezentowania problematyki szerszym, zainteresowanym gronom.

Dysertacja, pomimo wskazanych mankamentów, w oryginalny sposób przedstawia i rozwiązuje ważny i aktualny problem naukowy oraz dowodzi ogólnej wiedzy i doświadczenia Autorki w zakresie pedagogiki i edukacyjnej praktyki, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy badawczej oraz łączenia elementów różnych dyscyplin naukowych.

Wniosek: mając powyższe na uwadze, stwierdzam, że przedstawiona do oceny praca doktorska Pani mgr Pauliny Barańskiej, pt. „Partycypowanie nastolatka w sieci a jego wirtualna tożsamość, relacje rodzinne i rówieśnicze”, spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim wymienione w powołanej na wstępie *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym...*, a jej poziom pozwala wnioskować o dopuszczenie do dalszych przewidywanych przepisami etapów przewodu doktorskiego.

Emilia Baran-Polańczyk